

3. ÜNİTE:
FIKHİ HÜKÜMLER ve KAYNAKLARI

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. *Ehliyet*, *hüküm*, *mükellef* ve *delil* kavramlarının anlamlarını öğrenerek defterinize yazınız.
2. Farz ve sünnet kavramlarının anlamını araştırınız ve iki örnek bularak defterinize yazınız?
3. İslam hukukunun temel kaynakları nelerdir? Araştırınız.
4. Farz neye denir? Farz çeşitleri nelerdir? Araştırınız.

1. Ehliyet

Ehliyet; insanın teklife muhâtap olması, hak ve sorumlulukları yüklenecek durumda olmasıdır.[1]

Ehliyet sahibi bir kimseye din tarafından yöneltilen emir ve yasaklara **teklif** ve bu tekliflerden sorumlu olan kişiye de **mükellef** adı verilir. Mükellef olan kimse ehliyet şartını taşıdığı için kendisine yöneltilen dinî yükümlülüklerden sorumludur. Dinen geçerli bir mazereti olmaksızın bu yükümlülükleri yerine getirmeyen mükellef, dinin yaptırımlarıyla karşılaşır.

Kişinin mükellef olabilmesi için kendisine teklif edilen yükümlülüğü yapabilecek güçte olması ve onu kendi iradesiyle yapması gerekir. Örneğin, bir kimsenin zekât ile sorumlu tutulabilmesi için belirli bir mâli güce (nisap) sahip olması gerekir. Gücünü aşacak boyutta olursa sorumluluk tamamen düşer veya hafifletilir. Çünkü İslam'ın temel prensiplerinden biri kolaylıktır. Nitekim bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmıştır: **"Allah bir kimseyi ancak gücü ölçüsünde mükellef kılar..."**[2]

Kişinin mükellef olması için kendisine teklif edilen şeyi bilmesi gerekir. Peygamberlerin temel görevlerinden birisi, Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarını insanlara bildirmektir. Örneğin yeni Müslüman olduğu için namazın farz olduğunu bilmeyen bir kimsenin sorumluluğu, öğrendiği andan itibaren başlar. Bilmediği zamanlarda kılamadığı namazları kaza etmesi gerekmez.

ÖRNEKLER BULALIM

﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۜ...﴾

"Allah, bir kimseyi ancak <u>gücü ölçüsünde</u> mükellef kılar..."

(Bakara suresi, 286. ayet)

Yukarıdaki ayette altı çizili kısımda anlatılmak istenen durum nedir? Örnek vererek açıklayınız.

1.1. Ehliyetin Şartları

Kişinin ehliyetli ve sorumlu olması için bazı şartları taşıması gerekir. Ehliyetin temel şartı akıldır. Akıl olmadan insanın mükellef olması mümkün değildir. İnsanın muhatap olduğu emir ve yasakları anlaması için akıl gereklidir.

Akli seviyesi yeterli olmayan kişi, mükellef tutulduğu işi yapamaz. Bu kişinin sorumluluğu yoktur veya sınırlıdır. Bu kişi, namaz ve oruç gibi dinî yükümlülüklerden sorumlu tutulmaz. Kişinin Müslüman olması, akıllı ve büluğa ermesi, gereken şartlara sahip olması bu şartlardandır.

İnsanların akli seviyeleri farklı olduğu için aklın objektif ve doğru ölçülerle tespit edilmesi gerekir. Kişinin büluğ çağına ulaşıp temyiz (iyi ve kötüyü, kâr ve zararı ayırabilme) gücüne sahip olması aklın varlığı için bir alamet kabul edilmiştir. İşte bu ehliyet şartlarını taşıyan kişi, dinin ve hukukun emir ve yasaklarına muhatap olur.

YAZALIM

Aşağıdaki boşluklara ehliyet şartlarını yazınız.

....

....

....

....

1 Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, C 1, s. 178.
2 Bakara suresi, 286. ayet.

Ehliyet iki kısma ayrılır:

1. Vücup (hak sahibi olma) ehliyeti: İnsanların bir takım haklara sahip olabilmesi ve onlardan yararlanabilecek durumda olmasıdır. Buna hak ehliyeti adı verilir. Böyle bir ehliyet için insanın hayatta olması yeterlidir. Anne karnındaki çocuk, sağ doğmak şartıyla bu ehliyeti ve onun sağladığı hakkı elde eder. Örneğin, çocuk ana rahminde iken babası vefat ederse sağ olarak doğduğunda babasının mirasından payını alabilir. Anne karnında eksik olan vücup ehliyeti doğumdan sonra tam hâle gelir ve ölüme kadar devam eder.

Çocuğun vücup ehliyeti anne karnında iken başlar ve doğumu ile tamamlanır.

2. Eda (yapma) ehliyeti: İnsanın sahip olduğu hakları kullanabilecek durumda olmasıdır. Bu sebeple buna **fiil ehliyeti** adı verilir. Eda ehliyeti için kişinin **temyiz** (iyi ile kötüyü, yararlı ile zararlıyı ayırt edebilme) gücüne sahip olması gerekir. Bu güce sahip olan kişiye **mümeyyiz** denir. Temyiz gücü, akıl ile oluşur. Büluğdan önceki temyiz gücü bazı mükellefiyetler ve haklar bakımından eksik sayılır.

- **Temyiz Öncesi Dönem:** Yedi yaşının altındaki çocuklar ve akıl hastaları, temyizden yoksun yani gayri mümeyyiz kabul edilir. Bunların vücub ehliyeti tam olsa da eda ehliyetleri yoktur. Bütün işlemlerinde veli kontrolü ve gözetimi vardır. Sözlü olarak yapılması gereken tasarruflar konusunda **kısıtlı** sayılırlar. Bu kısıtlılık durumu onların alışveriş, adak, yemin, bağış gibi işlemlerinin geçersiz olmasına sebep olur. Ancak çarpma, vurma, yakma, yıkma şeklinde verdikleri zararlardan maddi olarak sorumlu olurlar. Örneğin, altı yaşında bir çocuk başkasına ait bir otomobile zarar verirse bu zarar onun malından ödenir. Ödemeyi onlar adına velileri yapar.
- **Temyiz Dönemi:** Yedi yaşından büluğ dönemine kadarki zamanı kapsar. Çünkü temyiz gücü, akıl ve büluğ ile oluşur. Bu dönemde bazı mükellefiyetler ve haklar bakımından çocuk eksik sayılır. Örneğin dokuz yaşındaki bir çocuk tek başına ve kendi iradesiyle ticaret yapamaz. Çünkü mümeyyiz çocuklar, yedi yaşından büluğ çağına kadar kanuni temsilcisi olan velilerinin kontrolü ve gözetimi altındadır. Mümeyyiz çocukların yaptıkları işlemler üç kısma ayrılır:
  - Başkasına bağış yapma gibi tamamen zararlarına sayılan işlemleri geçersizdir.
  - Bağış kabul etmek gibi tamamen yararlarına olan tasarrufları geçerlidir.
  - Alışveriş gibi yarar ve zarar ihtimali olan işlemler ise velilerinin onayına bağlıdır. Veli onaylarsa geçerli, onaylamazsa geçersizdir.

Temyiz dönemi yedi yaşından büluğ dönemine kadardır.

Bu yaştaki çocuklar namaz, oruç gibi dinî hükümlerle

yükümlü değillerdir. İşledikleri suçlardan bedenen değil maddi yönden sorumludurlar.

- **Büluğ Dönemi:** Dinin emir ve yasaklarından sorumlu olabilmek için tam eda ehliyeti gerekir. Bu ise ancak büluğ çağına girdikten sonra olur.
- **Rüşt Dönemi:** Hukuki ehliyete sahip olmak için reşit olmak gerekir. Rüşt çağına ulaşanlar, kendi iradeleri ile hak elde edebilir ve borçlanabilirler. Ayrıca işledikleri bir suçtan dolayı bedenî ve maddi olarak sorumlu olurlar.

TARTIŞALIM

"Büluğa ermemiş bir çocuğun Ramazan ayında oruç tutma sorumluluğu olmaz. Ancak aynı çocuk attığı taşla bir evin camını kırarsa bundan dolayı sorumlu tutulur."

Bu iki durumdaki farklılığın sebebi nedir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

1.2. Ehliyeti Kısıtlayan Durumlar

Hak ehliyeti denilen **vücup ehliyeti,** kişi hayatta ve hür olduğu sürece devam eder. Eda ehliyeti ise bazı durumlarda kısıtlanabilir ve bazen de tamamen ortadan kalkabilir. Eda ehliyetini kısıtlayan veya ortadan kaldıran durumlara **ehliyet arızaları** denir. Bunlar meydana geliş şekline göre iki kısma ayrılır:

a) Semavi arızalar: Meydana gelmesi insanın iradesi dışında olan ehliyet arızalarına **semavi arızalar** adı verilir. Çocukluk, akıl hastalığı, ölümle sonuçlanan hastalık, uyku, bayılma, unutma, bunama gibi durumlar örnek olarak sayılabilir.

Bu tür arızalar, ehliyeti olumsuz yönde etkilemekte, yapacakları işlem ve yükümlülükleri kısıtlamakta veya tamamen ortadan kaldırmaktadır. Mesela çocukluk, ibadet yükümlülüğünü tamamen ortadan kaldırdığı için beş vakit namaz kılmayan bir çocuk bundan sorumlu olmaz.

BİLGİ KUTUSU

Peygamberimiz şöyle buyurdu:

"Kalem (sorumluluk) üç kişiden kaldırılmıştır; uyanıncaya kadar uyuyan kimseden, akıl baliğ oluncaya kadar çocuktan, akli dengesi yerine gelinceye kadar deliden."

(İbn Mâce, Talak, 15)

b) Müktesep Arızalar: Meydana gelmesinde insanın kendi iradesi ve fiili olan arızalara **müktesep arızalar** adı verilir. Sarhoşluk, bilgisizlik (cehalet), savurganlık (sefahat), hata gibi durumlar bu arızalara örnektir. Bu tür arızalar, ehliyeti ortadan kaldırmayıp kısıtlayıcı bir özelliğe sahiptir. Mesela, sarhoşun bazı hukuki tasarrufları geçersiz sayılır. Aynı şekilde savurgan kişilerin bazı hukuki tasarrufları kısıtlanır.

Bir kimsenin kendi iradesi ile yapmayı tercih etmeyeceği bir işi gerçekleştirmesi için zorlanmasına **ikrah** denir. Gücü yettiği kadar kendisini savunmasına rağmen silah zoru vb. şekilde baskı altında kalarak istemediği bir işi yapmak zorunda bırakılmış kimse, Allah (c.c.) katında tam olarak sorumlu tutulmaz. Hukuki açıdan da -resmî makamlara ispat edebilmesi durumunda- kendi aleyhine yaptığı işlem iptal edilir.

2. Hüküm

Hüküm kelimesi sözlükte; hükmetmek, karar vermek, idare etmek, bir işin hikmeti ve sonucu gibi anlamlara gelir. Bir şeyin iyice araştırılıp soruşturulmasından sonra verilen karara hüküm denir. Çoğulu **'ahkâm'**dır. Fıkıh terimi olarak hüküm, *mükelleflerin fillerine bağlanan dinî vasıftır.* Allah'ın (c.c.) ve Peygamberimizin emir, yasak ve serbest bırakma gibi konulardaki prensiplerinin tümüne **hüküm** adı verilir.

Fıkhi hükümleri koyan Yüce Allah ve Peygamberidir. Her ikisine de **şâri** yani kanun koyucu denir. Yüce Allah'ın koyduğu hükümleri, Peygamberimiz insanlara iletir, açıklar ve uygulayarak gösterir. Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizden Allah'ın (c.c.) bir konudaki hükmü bize bildirilmişse Müslümana düşen o hükmü hayatında tatbik etmektir. Müminler, Allah'ın (c.c.) hükümlerine teslim olanlardır ve insanlar hakkında hüküm verdiklerinde adaletle hükmedenlerdir.[3]

Alzheimer hastası olanlar, vaktinde namaz kılmayı unutsalar Allah (c.c.) katında sorumlu olmazlar.

2.1. Teklifî Hükümler: Ef'âl-i Mükellefin

Hüküm vad'i ve teklifî olmak üzere iki kısma ayrılır.

Vad'i hüküm, iki hükmün arasındaki bağa denir. Rükün, sebep, şart, illet ve mâni bu vad'i hükmün çeşitleridir. Örneğin kıraat namazın rüknüdür. Kıraat olmadan namaz geçerli olmaz. Abdestin bozulması, namazın sıhhatine mânidir.

Teklifî hüküm, kanun koyucunun mükelleften bir fiili yapmasını veya yapmamasını istemesi ya da onu yapıp yapmama arasında serbest bırakmasıdır. Bunun için insanların davranışları ile ilgili hükümlere **mükellefin fiilleri** (ef'âl-i mükellefin) veya **fıkhi hükümler** adı verilir.

Şâri, bazen yapılmasını istediği bir şeyi "yap" şeklinde *olumlu* ve *emir kipi* ile ifade eder. **"Namazı kılınız, zekâtı veriniz..."**[4] ayeti buna örnektir.

Bazen de terk edilmesini istediği bir şeyi "yapma" tarzında *olumsuz* ve *yasaklama* yoluyla ortaya koyar. **"Zinaya yaklaşmayınız..."**[5] ayeti olumsuz talebin örneğidir.

Şâri, bazen herhangi bir olumlu ya da olumsuz talepte bulunmadan *serbest* bırakarak hüküm koyar. **"...De ki, helal ve temiz olan bütün şeyler size helal kılındı..."**[6] ayeti, şârinin serbest bırakma yoluyla ortaya koyduğu hükme bir örnektir. **"... Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı..."**[7] ayetinde ise serbest bırakma ve yasaklama hükmü beraber ifade edilmiştir.

ÖRNEKLER BULALIM

Eda ehliyetini kısıtlayan durumlara örnekler bularak aşağıya not ediniz.

- ....
- ....
- ....
- ....

Yüce Allah hükümlerini Kur'an-ı Kerim'de insanlara bildirmiştir.

3 bk. Nisâ suresi, 58. ayet.
4 Bakara suresi, 43. ayet.
5 İsra suresi, 32. ayet.
6 Mâide suresi, 4. ayet.
7 Bakara suresi, 275. ayet.

BİLGİ KUTUSU

﴿أَلَا لِلّٰهِ الدّ۪ينُ الْخَالِصُۜ...﴾

"İyi bilin ki, halis din yalnız Allah'ındır..."

(Zümer suresi, 3. ayet)

YAZALIM

Aşağıdaki başlıklara uygun örnekler yazınız:

- **Vakti belli olan farz:**

Beş vakit namaz

- **Vakti belli olmayan farz:**

Ana babaya hürmet

Mükellefin fiilleri olarak bilinen fıkhi hükümler şunlardır:

Farz: Şâri tarafından bağlayıcı ve kesin delil ile emredilen ve anlamında tereddüt bulunmayan hükümlerdir. Farzlar, başka anlama gelme ihtimali bulunmayan ayet ve sahih sünnet gibi kesin delillere dayanır.

Farzın yapılması kesin olarak gereklidir. Farzı terkeden cezayı haketmiş olur. Farz olduğunu inkâr eden kimse dinden çıkar. Yapılması ibadet, terk edilmesi büyük günahtır. Cuma namazı, Ramazan orucu, namaz, hac ve zekât gibi ibadetler Kur'an-ı Kerim'de yer alan farz hükümlerdir. Beş vakit namazın farz olduğu, hangi namazların farz olarak kılınacağı ve rekât sayıları, Cuma namazının şartları ile zekâta, oruca, hacca ve kurbana ait detaylı hükümler ise sünnet tarafından belirlenmiştir.

Vacip: Allah (c.c.) veya Resulü (s.a.v.) tarafından yapılması kesin olarak istenilen ancak dayanağı farz kadar kesin olmayan (zanni) hükümlerdir.

Fiilin dayanağının farz kadar kesin olmaması, dayandığı delilin bize gelişi kesin olsa da yoruma müsait olmasından kaynaklanır. Bazen de delilin kesin olmayışının sebebi, bize gelişinin kesin yolla olmayışındandır. Fıtır sadakası vermek, Kurban Bayramı'nda kurban kesmek vacibin bazı örnekleridir.

BİLGİ KUTUSU

Farz hükmü, farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olmak üzere ikiye ayrılır:

FARZ-I AYN	FARZ-I KİFÂYE
Mükellef olan her Müslümanın bizzat kendisinin yerine getirmesi gerekli olan farzlardır.	Mükelleflere ayrı ayrı değil, topluca emredilen fiillerdir. Müslümanların bir kısmı bunları yerine getirince diğerlerinden sorumluluk kalkar. Farz-ı kifâyenin sevabı yalnız onu işleyenlere aittir. Bir toplumda bu farzı kimse yerine getirmezse bütün toplum günahkâr olur.
Beş vakit namazın farzlarını kılmak ve Ramazan orucunu tutmak farz-ı ayndır.	Cenaze namazı kılmak, şahitlik yapmak, insanların ihtiyacı olan sanatları ve ilimleri öğrenmek, hafızlık farz-ı kifâyedir.

Kur'an okunmadan kılınan namaz geçersiz olur. Çünkü;

﴿...فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِۜ...﴾

"...O hâlde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyunuz..."[8] ayeti, namazda Kur'an'dan bir miktar ayetin okunmasının (kıraat) farz olduğuna işaret etmektedir. *"Fâtiha suresini okumayanın namazı olmaz."*[9] hadisi ise emir ifade etmektedir ancak yoruma açıktır. Nitekim bu hadis, "Fâtiha suresi okunmadan kılınan namaz geçerli değildir" şeklinde yorumlanabildiği gibi, "Fâtihasız namaz tam ve mükemmel olmaz." diye de anlaşılmıştır. Bu sebeple söz konusu delilin bize gelişi kesin olsa da yoruma açık olması onun delaletinin kesinliğini engellemektedir.

Hanefi mezhebi, farz kavramını vacip kavramının üzerinde kesin emir anlamında kullanır. Diğer mezhepler, farz ve vacibi aynı anlamda kullanmaktadır. Hanefi mezhebinin vacip olarak kabul ettiği hükümleri ise diğer mezhepler, farz veya müekked sünnet olarak değerlendirmektedirler.

Vacip hükmün mükellef tarafından yerine getirilmesi gerekir. Ancak vacibin inkârı, kişiyi dinden çıkarmaz.

Sünnet: Peygamberimizin farz ve vacip kapsamı dışında kalan, tavsiye ve örnek olma niteliği taşıyan söz, fiil ve takrirlerinin genel adıdır.

Müekked Sünnet: Farz ve vacip dışında Resulullah'ın (s.a.v.) devamlı olarak yaptığı ve zorunlu olmadığını göstermek için ara sıra terk ettiği fiillerdir. Müekked sünnet, dinî vecibeler için koruyucu ve tamamlayıcı niteliktedir. Önem bakımından farz ve vacipten sonra üçüncü sırada yer alır. Sabah, öğle ve akşam namazlarının sünnetleri, ezan, kâmet ve cemaatle namaz kılmak müekked sünnetlerdendir. Bu çeşit sünneti yerine getiren sevap kazanır. Terk eden ise ceza almaz ancak kınanır. Hz. Peygamber'in şefaatinden mahrum kalır. Bu sünneti terketmek mekruhtur.

BİLGİ KUTUSU

Bir farzı belirlenen vakit içerisinde yerine getirmeye **eda** denir.

Vaktinde yerine getirilmeyen farz mümkün olan en kısa zamanda yerine getirilmelidir. Buna da **kaza** denir.

Vaktinde kılınamayan farz namaz ve Ramazan günlerinde tutulamayan oruç, sene içerisinde ve en kısa zamanda kaza edilmelidir.

Edası farz olan bir yükümlülüğün kazası da farzdır.

Hanefi mezhebine göre Kurban Bayramı'nda kurban kesmek vaciptir.

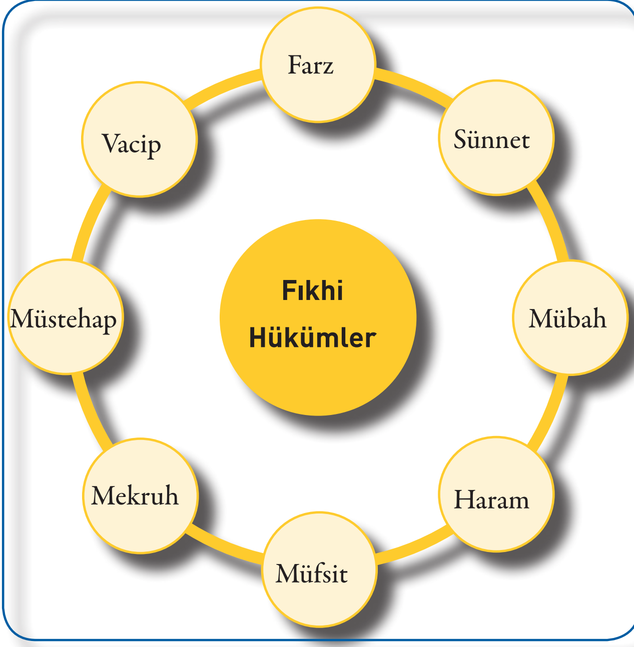

YAZALIM

Farz ile vacip arasındaki farkları aşağıda boş bırakılan yerlere yazınız.

1. Farzı inkâr eden dinden çıkar fakat vacibi inkar eden dinden çıkmaz.
2. ....
3. ....

8 Müzzemmil suresi, 20. ayet.
9 Ebû Davud, Salat, 136.

Gayrı müekked sünnet: Resulullah'ın bazen eda edip bazen terkettiği sünnetlerdir. İkindi ve yatsı namazının ilk sünneti bunun bir örneğidir. Gayrı müekked sünnete, **müstehab** veya **mendub** adı da verilir. Bu sünneti yapan kişi sevap kazanır, terk eden ise kınanmaz.

Müstehab: Sözlükte; güzel görülen, sevimli ve tercih edilen amel anlamına gelir. Peygamberimizin bazen işleyip bazen terk ettiği ve İslam âlimlerinin dinî bakımdan uygun ve güzel bulup yaptığı şeylere müstehab denir.

Nafile namaz ve nafile oruçların bir kısmı bu niteliktedir. İbadetlerin yapılışında farz, vacip ve sünnetlerin dışında kalan davranışlar müstehabtır. Sabah namazının, ortalık aydınlanıncaya kadar geciktirilmesi, sıcak mevsimde öğle namazının serin vakte kadar ertelenmesi, engelli bir kimseye yardımcı olmak müstehaba örnektir. Müstehabın yapılmasında sevap vardır. Terkinde ise kınama yoktur.

Mübah: Mükellefin yapıp yapmamakta serbest olduğu fiillere mübah denir. Örneğin yemek, içmek, uyumak, yürümek gibi davranışlar mübahtır. Helal ve câiz kelimeleri de mübah anlamında kullanılır.

Mübahlık; yapılan bütün iş, söz ve davranışların aslını oluşturur. Bu "eşyada aslolan mübahlıktır" prensibiyle ifade edilir. Örneğin temel prensip olarak yaratılan her şey helaldir. Ancak Allah (c.c.) domuz eti ve içki gibi bazı şeyleri yasaklayarak bunları istisna etmiştir.

Haram: Allah (c.c.) veya Resulü (s.a.v.) tarafından yapılması kesinlikle yasaklanan hükümlere haram denir. Bir fiilin haram niteliğinde olabilmesi için ayet ve sahih sünnet ile kesin ve bağlayıcı şekilde yasaklanması gerekir.

BİLGİ KUTUSU

Dinin alametleri (şiar) sayılan farz namazların cemaatle kılınması ve ezan okunması gibi sünnetleri toptan terk veya ihmal etmek dinin şiarlarına zarar vereceği için câiz görülmemiştir. Bu çeşit sünneti yerine getiren sevap kazanır. Terk eden ise kınanır. Bunların terki mekruhtur.

ÖRNEKLER BULALIM

Müekked ve gayrı müekked sünnetlere örnekler bularak tabloya not ediniz.

Müekked sünnet için örnek;	Gayrı müekked sünnet için örnek;
•	•
•	•
•	•

Başkasının malını gasbetmek, adam öldürmek, zina yapmak, alkollü içki içmek, yalan söylemek, kumar oynamak, faiz yemek gibi şeyler dinin kesin olarak haram kabul ettiği ve yasakladığı bazı fiillerdir.

Haramın terkedilmesi ibadet, işlenmesi ise büyük günahtır. Haramı inkâr eden kişi, dinden çıkar.

Haram çeşitleri:

Haram, **haram lizâtihi** (doğrudan haram olan) ve **haram ligayrihi** (dolaylı olarak haram olan) olmak üzere iki çeşittir.

Haram fiil, kötü olduğundan veya kötülüğü iyiliğinden daha fazla olduğu için yasaklanmıştır. Bu kötülük fiilin kendisinden veya fiilin beraberindeki diğer hususlardandır.

Mekruh: Allah (c.c.) ve Resulü'nün (s.a.v.) hoş görmediği, zararlı fillere mekruh adı verilir. Haram ve mekruh kavramları; yasaklanan, hoş karşılanmayan veya çirkin olan fiilleri ifade eder. Ancak haram kavramı, ayet veya sahih sünnet ile kesin ve bağlayıcı şekilde yapılmaması istenen fiili ifade eder. Mekruh ise yine bu delillerle yapılmaması istenen fiilleri ifade eder. Fakat mekruh kabul edilen fiilleri anlatan delillerin ifade ettiği bu yasak, kesin ve bağlayıcı değildir. Bunun sebebi, yasağı bildiren delilin yoruma açık olmasıdır yani kesinlik ifade etmemesidir. Mekruh ikiye ayrılır:

Tahrîmen mekruh: Harama yakın mekruh demektir. Allah (c.c.) ve Resulünün (s.a.v.), zanni bir delil ile kesin olarak yasakladığı fiillerdir. Örneğin vacip olan bir şeyi terk etmek, bir kişinin satın almak istediği bir mala aynı anda bir başkasının müşteri olması gibi. Tahrimen mekruhu işlemek cezayı gerektirir. Fakat inkâr eden dinden çıkmaz.

Tenzîhen mekruh: Helale yakın mekruh demektir. Allah (c.c.) ve Resulü'nün kesin ve bağlayıcı olmayan bir üslupla yasakladığı fiildir. Mecbur olmadıkça sol elle yemek ve içmek, yerlere çöp bırakmak, vakti boş işlerle geçirmek, gürültü yaparak çevreye rahatsızlık vermek gibi davranışlar bu çeşit mekruha örnek verilebilir. Bu yasağı bildiren deliller, ilgili fiillerin yapılmamasının yapılmasından daha iyi olacağını bildirdiği için bunlara helale yakın mekruh denilmiştir. Tenzîhen mekruhu işlemek, cezayı ve kınanmayı gerektirmez. Fakat bu kapsama giren bir şeyi yapan kişi, daha iyi ve faziletli olan şeye aykırı davranmış olur.

Mekruh, dinen hoş karşılanmayan davranışlar olduğundan her iki mekruhu terk eden kimse de övgüyü hak eder.

Müfsit: Bir ibadeti bozan veya kısmen geçersiz kılan fiillere denir. İlmihâl kitaplarında müfsit yerine 'bozan şeyler' ifadesi kullanılmaktadır. Namazın müfsitleri, namazı bozan şeyler; orucun müfsitleri, orucu bozan şeyler olarak yazılmaktadır.

NOT EDELİM

Resulullah'ın (s.a.v.) ibadet olarak değil âdet olarak yaptığı şeylere **zevâid sünnet** denir. Zevaid sünnetleri terk etmek mekruh değildir. Resûlullah'ın kılık kıyafeti, elbise giyiş şekli, yemek yiyiş tarzı, yürüyüşü, yatışı, saç şekli, sarık sarma tarzı gibi âdetler, zevâid sünnetlerdendir.

BİLGİ KUTUSU

Haram lizâtihi
(Doğrudan haram)

Allah (c.c.) ve Resulü'nün (s.a.v.) bir sebebe dayalı olmaksızın kendi yapılarındaki kötülük veya zarardan dolayı haram kıldığı fiildir. Buna *bizzat haram* olan yani *haram lizâtihî* denir. Zina yapmak, hırsızlık yapmak, ölü hayvan etini yemek ve satmak, içki içmek, kumar oynamak, haksız yere adam öldürmek doğrudan haramdır.

Haram ligayrihi
(Dolaylı haram)

Esasen helal olduğu hâlde, haram kılınmasını gerektiren bir durum sebebiyle haram kılınan fiildir. Buna *haram ligayrihî* denir. Başkasının malını gasbetmek, kendisine Cuma namazı farz olanlar için Cuma namazı vaktinde alışveriş yapmak haramdır.

BİLGİ KUTUSU

Oruç tutmak aslı itibariyle meşru bir fiildir. Fakat bayram gününde oruç tutmak tahrimen mekruhtur. Çünkü bu günlerde insanlar, Allah'ın (c.c.) misafiri sayılırlar. Ayrıca bayram sevincini birlikte yiyerek içerek yaşarlar. Oruç ise bu sevinci yaşamaya aykırıdır. İşte bu haricî unsur sebebiyle bayramda oruç tutmak meşru sayılmamıştır.

ÖRNEKLER BULALIM

Aşağıdaki başlıklara uygun örnekler bulunuz.

Tahrîmen mekruh olan;

....

....

Tenzîhen mekruh olan;

....

....

3. Azimet ve Ruhsat

Azimet, ârızi (geçici) hallere bağlı olmaksızın başta konan asli hükümlere verilen addır. Bu hükümler, kişinin sıkıntı ve zorluk gibi geçici durumlara bağlı olmadan, normal şartlarda herkesin uymakla mükellef olduğu temel hükümlerdir. Azimet; farz, vacip, haram, mekruh, sünnet, müstehap ve mübah gibi bütün teklifî hükümleri içine alır. Örneğin beş vakit namaz, Ramazan orucu azimet olarak farz kılınmış birer hükümdür. Mükellefiyet şartlarını taşıyan herkes, ciddi bir mazereti olmadıkça her zaman bu hükmü yerine getirmek mecburiyetindedir.

Ruhsat: Yüce Allah'ın kulların mazeretlerini ve onların ihtiyaçlarını dikkate alarak koyduğu geçici hükümlerdir. Yani ruhsat, genel olan azimet şeklindeki hükümleri yapmakta sıkıntı duyan mükellefi bu sıkıntıdan kurtarmak için konulan istisnalardır.

Örneğin çaresiz kalan kişi açlıktan ölecek durumda kalırsa açlıktan ölmesini önleyecek asgari miktarda murdar et yemesine, hasta veya yolcuların oruç tutmayı ertelemelerine ruhsat verilmiştir.

Ruhsat verilen hususlarda insan, azimet veya ruhsata göre amel etmekte serbesttir. Ancak asli hüküm olması nedeniyle ruhsat verilen durumdaki kişinin azimet ile amel etmesi, örneğin hasta bir kişinin güçlüklere rağmen hayatını tehlikeye sokmamak şartıyla, oruç tutması daha faziletli bir tutumdur. Hastanın hayatı tehlikeye girecekse azimet ile amel etmesi ise haramdır, ruhsat ile amel etmesi ise vacip olur.[10]

ÖRNEKLER BULALIM

Aşağıdaki teklifî hükümlere siz de birer örnek bulunuz.

TEKLİFÎ HÜKÜM	ÖRNEK 1	ÖRNEK 2
Farz	Oruç tutmak	....
Vacip	Bayram namazı kılmak	....
Sünnet	Dişleri misvaklamak	....
Müstehab	Yaşlı birine yardımcı olmak	....
Mübah	Yemek içmek	....
Haram	Yalan söylemek	....
Mekruh	Camiye kirli elbiselerle gitmek	....
Müfsit	Namazda konuşmak	....

10 Mustafa Baktır, "Azimet", TDV, İslam Ansiklopedisi, C 4, s. 330.

4. Fıkhi Hükümlerin Delilleri

Fıkhi hükümlerin delilleri denildiğinde bu hükümlerin dayandığı deliller ve hükümlerin kaynakları anlaşılır. Belirli ve meşru kaynaklara dayanmadan dinî bir hüküm vermek mümkün değildir. Fıkıh âlimleri, bu delillere dayanarak zamanın şartlarını ve insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak gerekli fıkhi hükümleri ortaya koyarlar. Bahsedilen bu deliller, **asli** ve **fer'i** (ikinci derece) deliller olmak üzere iki kısıma ayrılır.

ÖRNEKLER BULALIM

Dinimiz, insanların zorda kaldığı ve sıkıntıya düştüğü durumlarda ruhsat denilen bazı kolaylaştırıcı hükümler koymuştur. Örneğin abdest veya gusül almak isteyen birinin su bulamaması veya suyu kullanma imkânının olmaması durumunda teyemmüm alabilmesine imkân tanınmıştır.

İlmihâl kitaplarından araştırma yaparak siz de buna benzer örnekler bulunuz.

4.1. Asli Deliller

4.1.1. Kitap

Kitap ile kast edilen Kur'an-ı Kerim'dir. Bütün dinî ve fıkhi hükümlerin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Bütün kaynaklar, bir şekilde Kur'an'a bağlıdır ve Kur'an bütün delillerin aslıdır.

Kur'an-ı Kerim ayetlerinde inanç, ahlak gibi pek çok konu yanında fıkhi konularla ilgili hükümler de yer almaktadır. Fıkıh âlimleri, kendi yöntemleri ile ayetleri yorumlamış ve gerekli fıkhi hükümleri çıkarmışlardır. Bu hükümlerin bir kısmı genel prensip olarak, bir kısmı ise detaylı açıklamalar şeklindedir. Örneğin haksız kazancın haram olması, önemli işlerde istişare edilmesi, sözleşmelere bağlı kalınması ve sorumluluğun kişisel olması gibi hükümler, Kur'an-ı Kerim'de yer alan genel prensiplerden bazılarıdır.

Yalan söylemenin, içki içmenin, yalan yere şahitlik yapmanın haram olması ve miras ile ilgili Kur'an'ın hükümleri ise detay sayılabilecek hükümlerdendir.

Dinî ve fıkhi hükümlerin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir.

ÖRNEKLER BULALIM

Kur'an-ı Kerim, helal veya haram kılma ve emir tarzında fıkhi hükümlerini ortaya koyar. Bu, Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini açıklama üslubudur. Şu ayetler, Kur'an'ın hüküm koyma üslubunu göstermektedir:

"Namaz kılınız ve zekât veriniz..." (Bakara suresi, 43. ayeti)

"...Allah (c.c.) size alışverişi helal, faizi haram kılmıştır..." (Bakara suresi, 275. ayeti)

"Bugün size iyi ve temiz şeyler helal kılınmıştır..." (Mâide suresi, 5. ayeti)

Kur'an-ı Kerim'in hüküm koyma üslubuna dair yukarıdaki örneklere benzer ayetler bularak yazınız.

* ....

* ....

* ....

BİLGİ KUTUSU

Sünnetler bize mütevâtir, meşhur ve âhad hadislerle nakledilmiştir.

Mütevâtir sünnet: Peygamberimizden yalan söylemek üzere anlaşmaları mümkün olmayacak kadar kalabalık bir grup tarafından nakledilen hadislerden oluşur. Müslümanların cemaatle namaz kılması buna örnektir.

Meşhur sünnet: Tevatür sayısına ulaşmayan bir grup tarafından nakledilen hadislerden oluşur. Örneğin, *"Ameller niyetlere göredir..."* hadisi bu şekildedir.

Âhad sünnet: Peygamberimizden bir veya iki râvinin naklettiği hadis ile olur. Mütevâtir ve meşhur dışındaki hadislere genel olarak âhad hadis denir. Âhad hadislerin sayısı diğerlerinden daha çoktur.

4.1.2. Sünnet

Sünnet, Peygamberimizden Kur'an dışında nakledilen söz, fiil ve onaylardır. Peygamberimizin sözlü sünnetlerine **kavlî sünnet**, uygulama şeklinde olanlara **fiilî sünnet**, onaylama tarzında olanlara ise **takrirî sünnet** adı verilir. *"Ameller niyetlere göredir..."*[11] hadisi kavlî sünnete, namaz kılma şekli fiilî sünnete, kadınların mezarlıkları ziyaret etmesini görüp müdahale etmemesi ise takrirî sünnete örnektir.

Resulullah'ın (s.a.v.) dini açıklama ve öğretme maksadıyla ortaya koyduğu bu sünnetler dinin ikinci temel kaynağıdır. Resulullah (s.a.v.) sünnetin dinde kaynak olduğunu ifade etmek için şöyle buyurmuştur: *"...Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."*[12]

Peygamberimizin bütün fiilleri dinde bağlayıcı ve dinî hükümleri açıklayıcı nitelik taşımaz. Bu yönüyle Resulullah'ın (s.a.v.) fiilleri üç kısma ayrılmıştır:

1- İnsan olarak yaptığı davranışlar: Peygamberimizin bir insan olması sebebiyle her insan gibi yaptığı davranışlardır. Yemesi, içmesi, giyinmesi, hastalanması, yaralanması gibi fiilleridir.

2- Şahsına özel olan davranışlar: Sadece Resulullah'a (s.a.v.) özgü olan fiillerdir. Bu fiiller sadece Peygamberimize mahsus olduğu için Müslümanların bunları yapması dinen zorunlu değildir. Örneğin teheccüt namazı Resulullah'a (s.a.v.) farz, ümmetine sünnettir.

3- Peygamber olarak yaptığı davranışlar: Peygamberimizin (s.a.v.) dini öğretmek ve örnek olmak için yaptığı fiillerdir. Bu fiiller, fıkhi hükümlerin kaynağıdır. Bu davranışlar, fıkıh usulünde delil olarak tanımlanan ve Resulullah'ın Kur'an'la birlikte miras bıraktığı sünnettir.

Resulullah'ın (s.a.v.) Fiilleri
- İnsan olarak yaptığı davranışlar
- Şahsına özel olan davranışlar
- Peygamber olarak yaptığı davranışlar

11 Buhârî, Bed'ül Vahy, 1; Müslim, İmare, 155; Ebû Dâvud, Talak, 11.
12 Buhârî, Nikâh, 1.

Kaynak Olması Açısından Sünnet

Tebyin	Teşri	Tekid	Takyid-Tahsis
Ayetleri açıklayıcı sünnet	Yeni hüküm getiren sünnet	Teyit edici sünnet	Sınırlandırıcı sünnet

Peygamberimizin sünnetini kaynak olması açısından dört ana başlıkta ele alabiliriz:

a- Sünnetin tebyin özelliği: Sünnetin bazen Kur'an-ı Kerim'in manası kapalı hükümlerini açıklamasıdır. Namazların kılınış şekline, rekâtların sayısına, orucun tutulmasına, zekâtın verilmesine, haccın uygulanmasına dair hükümler bu gruba dâhildir. Nitekim Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle kılın..."[13]

"Haccın nasıl yapılacağını benden öğrenin..."[14]

b- Sünnetin teşri özelliği: Sünnetin bazen müstakil olarak hüküm koymasıdır. Yüce Allah, bu konuda Peygamberimize verdiği yetkiyi şu şekilde ifade etmiştir:

"Allah ve Resulü bir işe hüküm verdiği zaman artık mümin bir erkek ve kadının o işi kendi isteğine göre seçme hakkı yoktur..."[15]

Kur'an-ı Kerim'de doğrudan yer almadığı hâlde Resulullah'ın (s.a.v.) müstakil olarak sünnet ile koyduğu hükümler vardır. Örneğin âdetli kadını namaz kılmaktan muaf tutması ve âdetli günlerdeki Ramazan orucunu ise daha sonra kaza etmesini emretmesi, fıtır sadakasını emretmesi, yırtıcı ve zehirli hayvanların etinin yenmesini haram kılması, anne yoksa nineye mirastan pay vermesi, başkasının alışverişi üzerine alışveriş yapmayı yasaklaması gibi hükümler, sünnetin hüküm koyma işlevine örnek verilebilir.

c- Sünnetin tekid (pekiştirme) özelliği: Sünnetin bazen Kur'an-ı Kerim'de yer alan bir hükmü tekrarlayarak pekiştirmesidir. Örneğin Kur'an'da **"Rabbin sadece kendisine ibadet etmenizi ve anne babanıza iyilik yapmanızı emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırlarsa onlara "öf" bile deme, onları azarlama ve onlara güzel sözler söyle..."**[16] buyurulmuştur.

Ağız temizliği için kullanılan misvak, çoğunlukla erak ağacından yapılır.

BİLGİ KUTUSU

﴿... وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُواۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۜ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِۘ﴾

"....Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah'ın azabı çetindir."

(Haşr suresi, 7. ayet)

13 Buhârî, Ezan, 18.
14 Nesâî, Menâsik, 220.
15 Ahzâb suresi, 36. ayet.
16 İsrâ suresi, 23. ayet.

Bu ayet ana babaya iyi davranılmasını emretmektedir. Peygamberimiz de "Kime iyilik edeyim?" diye bir soru soran bir sahabiye; *"Annene, annene, annene sonra babana sonra da yakın akrabana iyilik et."*[17] buyurmuştur.

d- Sünnetin takyid ve tahsis özelliği: Sünnetin bazen Kur'an'da yer alan genel hükümleri sınırlandırmasıdır. Örneğin Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de **"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın..."**[18] buyurarak bütün müminlerin cuma namazı kılması farz kılınmıştır. Fakat Resulullah (s.a.v.) bu ayetin genel hükmünü sınırlamış ve cuma namazının sadece erkeklere farz olduğunu açıklamıştır.[19]

BİLGİ KUTUSU

﴿ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۜ ﴾

"Kim Resule itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik."

(Nisâ suresi, 80. ayet)

YORUMLAYALIM

Sünnetin fıkhi hükümlerdeki yerini yorumlayınız.

4.2. Fer'i Deliller

Müçtehidler, asıl kaynaklar olan kitap ve sünnet delillerini inceleyerek tavsiye edilen ikinci derece kaynakları tespit etmişlerdir. Bu ikinci derece kaynaklardan da hüküm çıkarmışlardır. Bunlara fer'i deliller adı verilir.

Fıkıhta; kitap, sünnet, icma ve kıyas için "dört delil" anlamında **edille-i erbaa** kavramı kullanılır. Ayrıca hüküm çıkarmada başvurulan *istihsan, mesâlih-i mürsele, sedd-i zerâi, örf-âdet ve istishâb* gibi kaynaklar da mevcuttur.

Kur'an'ın mushaf hâline getirilmesi konusunda sarih bir icma oluşmuştur.

4.2.1. İcma

Sözlükte icma; bir işi yapmaya kesin kararlı olmak, azmetmek ve görüş birliği etmek gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise Peygamberimizin vefatından sonra herhangi bir dönemde yaşayan müçtehidlerin dinî bir konunun hükmü hakkında görüş birliği içinde olmalarıdır. İcma fıkıhta önemli bir delildir.

İcmanın gerçekleşmesi için müçtehidlerin görüş birliği ettiği konunun dinî bir konu olması, görüş birliğinin Peygamberimizin vefatından sonra olması, görüş birliği edenlerin Müslüman ve müçtehit olması gerekir. Bunun için müçtehidlerin bir araya toplanması şart olmayıp görüşlerini teker teker bildirmeleri ile de icma gerçekleşebilir.

ARAŞTIRALIM

Sükûti icmayı hangi mezhep imamı delil olarak kabul etmez? Araştırınız.

İcma, sarih ve sükûti olmak üzere ikiye ayrılır:

- İcmaya konu olan dinî meselede, müçtehidlerin açıkça ve teker teker görüşlerini ortaya koymalarına **sarih icma** denir. Örneğin Peygamberimizin vefatından sonra Kur'an-ı Kerim'in mushaf hâline getirilmesi konusunda sarih icma oluşmuştur.

17 Müslim, Birr, 2.
18 Cum'a suresi, 9. ayet.
19 Ebû Davud, Salat, 215.

- Bir müçtehit, bir grup müçtehit tarafından verilmiş dinî hükümden haberdar olduğunda susup aksine bir görüş belirtmezse bu davranış, o müçtehidin ortaya çıkan icmayı dolaylı yönden onayladığı anlamına gelir. Buna **sükûti icma** denir.
- Dinî bir mesele üzerinde icma ederken Müçtehidlerin kitap, sünnet veya kıyas gibi bir delile dayanmaları gerekir. Buna **icmanın dayanağı** denir. Bu, icmanın temelsiz ve sadece şahsi görüşlere dayanmadığını ve dinî bir temeli olduğunu gösterir. İcma, bazen manası açık ve kesin olan ayetin anlamını pekiştirmek için yapılır. *"Namaz; kitap, sünnet ve icma ile sabittir."* cümlesindeki icmanın böyle bir fonksiyonu vardır. Bazen de icma farklı anlamlara gelebilecek bir ayetin manasını sınırlayarak kesinleştirmek için yapılır. Örneğin, **"namazı kılınız ve zekâtı veriniz."** ayetlerinde yer alan *"salat"* ve *"zekât"* kelimeleri farklı anlamlara da gelmektedirler. Ancak bunların dinde bilinen anlamıyla namaz ve zekât anlamına yorumlanması gerektiği konusunda sarih icma vardır.

BİLGİ KUTUSU

« إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوٰى ... »

"Ameller niyetlere göredir. Kişi için ancak niyet ettiği şey vardır..."

(Buhârî, Bed'ül Vahy, 1)

ARAŞTIRALIM

Resulullah (s.a.v.) döneminde icmanın varlığından söz edilemez. Bunun sebebi nedir? Araştırınız.

> **BİLGİ KUTUSU**
>
> Kıyas yapabilmek için şu dört unsurun bulunması gerekir: *Asıl, fer, aslın hükmü ve illet.*
>
> Asıl; hükmü nasla belirlenmiş olan ve kendisine kıyas yapılacak meseledir.
>
> Fer; naslarda hakkında hüküm bulunmayan ve hüküm bulunana kıyas edilecek meseledir.
>
> Aslın hükmü; kaynaklarda yer alan ilk hükmün taşıdığı helallik, haramlık gibi hükümlerdir.
>
> İllet; asıl ile fer arasındaki benzerliği sağlayan ve kıyas yapılmasına imkân veren ortak niteliktir.

4.2.2. Kıyas

Kıyas kelimesi sözlükte; bir şeyi bir başka şeyle ölçmek, takdir etmek ve iki şeyi birbirine eşitlemek gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise Kur'an, sünnet veya icmada hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermektir.

Örneğin, Kur'an ve hadislerde *şarabın* hükmü belirlendiği hâlde *biranın* hükmü belirlenmemiştir. Yüce Allah şarapla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

﴿ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ
مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾

"Ey iman edenler! İçki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."[20]

Müçtehit biranın hükmünü belirleyebilmek için birayı şaraba kıyas etmektedir. Bunun için ortak bir nitelik aramaktadır. İki madde arasında benzerliği sağlayan ve aynı zamanda şarabın haram kılınmasının gerekçesi olan ortak nitelik sarhoş ediciliktir. Burada kıyaslama yapılmış, sarhoş ettiği için şaraba haram hükmü verildiğinden sarhoşluk veren bütün alkollü maddeler ve bira da haram sayılmıştır. Aynı şekilde haram kılınma illetini (ortak özelliğini) barındıran tüm uyuşturucu maddeler de haram kabul edilmiştir.

Başkalarının yanında iki kişinin gizlice konuşması hoş karşılanmamıştır.

Üç kişiden ikisinin fısıldaşarak konuşmasının yasaklanmasına kıyasla, farklı bir dille aralarında konuşmaları da yasaklanmıştır. Peygamberimiz *"Üç kişi olduklarında, ikisi üçüncülerini bırakıp gizlice konuşmasınlar."*[21] buyurmuştur. Hz. Peygamber çiğ soğan, sarmısak kokusuyla başkalarını rahatsız etmesini yasaklamasına; ter, çorap vb. kötü kokuları kıyas edilebilir.

 ÖĞRENELİM

Aşağıdaki tabloda kıyasın nasıl yapıldığına dair bir örnek bulunmaktadır:

KONU		İLLET	HÜKÜM	DELİL
Asıl :	şarap	Sarhoş edicilik	Haram	**"Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."** (Maide suresi, 90. ayet)
Fer :	bira	Sarhoş edicilik	Haram	Kıyas

20 Mâide suresi, 90.ayet.
21 Buhârî, İsti'zân, 45; Müslim, Selam, 36.

4.2.3. Sahabe Kavli

Sahabe kavlinden maksat, **Resulullah'ın (s.a.v.) ashabından nakledilen içtihadi görüş ve fıkhi fetvalardır.** Dinin maksatlarını ve inceliklerini en iyi bilenler onlardır. Yüce Allah **"Önde gidenlerin birincileri olan Muhacir ve Ensar ile onlara güzelce uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır..."**[22] ayetinde sahabeleri övmüştür. Bu konuda Peygamberimiz de *"Ümmetimin en hayırlısı, benim zamanında bulunanlardır. Sonra onlara yakın olanlar, sonra da onlara yakın olanlardır."*[23] buyurarak onların hayırlı insanlar olduklarını ifade etmiştir.

Kitab, sünnet ve icmada hüküm bulunmadığı zaman Hanefi, Mâliki, Şâfiî, ve Hanbeli mezhebi fakihleri **"İlleti akıl ile bilinemeyecek hükümlerde sahabe kavli, kesin hüccettir."** demişlerdir.[24]

4.2.4. İstihsan

Sözlükte istihsan; bir şeyi güzel saymak, iyi olarak kabul etmek, tercih etmek gibi anlamlarına gelir. Terim olarak istihsan; müçtehidin özel bir delile veya sebebe dayanarak genel kuraldan ayrılıp özel bir hükmü tercih etmesidir.

Müçtehidin dayandığı özel delil veya sebep; nas, icma, zaruret olabilir. Bu gerekçelerden birine dayanarak müçtehit bir meselenin benzerlerine verdiği hükümden vazgeçip yeni bir hüküm vermektedir. İstihsan yönteminde müçtehit, genel hükümden özel bir hükmü istisna etmektedir.

Unutarak yiyip içen kimsenin orucunun bozulmaması istihsan yoluyla sabittir. Genel kurala göre orucun bozulması gerekir. Ancak Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Oruçlu iken unutarak yiyip içen kimse orucunu tamamlasın. Zira onu Allah yedirip içirmiştir."*[25] Ebû Hanîfe'nin **"Bu hadis olmasaydı, kıyasa göre amel edip unutarak yiyip içenin orucunun bozulacağına hüküm verirdim."** dediği nakledilir.[26]

4.2.5. Mesâlih-i Mürsele

Sözlükte mesâlih-i mürsele, herhangi bir kayda bağlanmayan maslahatlar anlamına gelmektedir. Terim olarak mesâlih-i mürsele, **insanlara bir yarar sağlayan veya onlardan bir zararı uzaklaştıran ancak geçerli olup olmadığına dair delil bulunmayan maslahatlardır.**

NOT EDELİM

Meşhur İslam âlimi İmam el-Gazzâlî (öl. h.505/m.1111) ***yararlı olanın elde edilmesi ve zararlı olanın giderilmesi*** ilkesinin önemiyle ilgili şöyle demektedir:

"Maslahattan maksad, dinin amacını korumaktır. Dinin insanlara yönelik olan amacı ise onların din, can, akıl, nesil ve mallarını korumak olmak üzere beştir. İşte bu beş temelin korunmasını içeren her şey maslahat, bu beş temeli ortadan kaldıran her şey de mefsedet olup bu mefsedetin giderilmesi ise maslahat icabı gereklidir."

(Gazzâlî, el-Müstasfâ, C 2, s. 482)

ÖRNEKLER BULALIM

İstihsanı hangi mezhebin delil olarak kullandığını araştırınız ve istihsana bir örnek bulunuz.

TARTIŞALIM

Bir dükkân sahibi, dükkânını market için kiraya verince aldığı kira ücreti helal olurken kumarhane için kiraya verince aldığı ücret haram olur. Bu durumun sebebini sınıfta tartışınız.

---

22 Tevbe suresi, 100. ayet.
23 Müslim, Fezailu's-Sahabe, 213, 215; Ebû Dâvud, Sünnet, 9.
24 Gazâlî, El-Mustasfa, C 1, s.135.
25 Buhârî, Eymân, 15 ve Savm, 26; Tirmizî, Savm, 26; Müslim, Sıyâm, 171.
26 Zekiyyüddin, Şaban, İslam Hukuk İlminin Esasları, s. 165.

Başlıca üç çeşit maslahat vardır:

Muteber maslahatlar: Allah ve Resulü'nün hüküm koyarken fert ve toplum yararını dikkate alarak ortaya koyduğu maslahatlardır. *Dinin, canın, aklın, neslin* ve *malın* korunması gibi maslahatlar bu türdendir.

Mülga maslahatlar: Dinen geçersiz maslahatlardır. Örneğin kumar oynatmak bir işletmenin daha fazla kazanç sağlaması gibi bir maslahat içerir. Ancak şâri, haram kazanç yoluyla ulaşılacak maslahatı iptal etmiş ve geçersiz saymıştır.

Mürsel maslahatlar: Allah ve Resulü'nün geçerli veya geçersiz saydığına dair delil bulunmayan maslahatlardır.

Mürsel maslahatlara göre hüküm vermeye **ıstıslah** adı verilir. Örneğin devlet bütçesi giderleri karşılamıyorsa kamu yararı için devlet ilave vergiler koyabilir. Yol güvenliği yoksa kişilerin maslahatı için seyahati engelleyebilir. Genel sağlığı koruma maslahatının bir gereği olarak koruyucu hekimlik tedbirlerine başvurabilir.

Maslahat-ı âmme ile ilgili günlük hayatımızdan örnekler vererek kavram haritasını tamamlayınız.

4.2.6. Örf

Çoğunluğun veya bir toplumun benimseyip alışkanlık hâline getirdiği iyi ve faydalı şeylerdir. Bir şeyin örf hâline gelmesi için dinin veya ortak aklın (aklı selim) o alışkanlığı iyi bulması ve içine sindirmesi gerekir.

Dinî hükümlerin bir kısmında örf bir delil olarak kullanılmıştır. Mesela, Yüce Allah bir ayette örfe şöyle işaret etmiştir: **"...Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir..."**[27]

Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Müminlerin güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir."*[28]

İnsana ve topluma hitap eden İslam, örfe değer vermekle aslında insana ve insanların ortak aklına değer vermiştir. Bu sebeple hakkında nas olmayan birçok konuda örfe başvurulur. İnsanlar arasında yapılan sözleşmelerdeki belirsizliklerin açıklığa kavuşturulmasında, ücretlerin ve çalışma saatlerinin belirlenmesinde, kiralık evin masraflarının kime ait olduğunun belirlenmesinde, yeminlerin tespitinde, gerek toplumda ve gerekse aile içinde hak ve vazifelerin dağılımında örfe başvurulmaktadır. Ancak örfün değişimine bağlı olarak hükümler de değişiklik gösterebilir.

BİLGİ KUTUSU

- Örfün geçerli olabilmesi için naslara aykırı olmaması gerekir.
- Örfün değişimine bağlı olarak hükümler de değişiklik gösterebilir.

Okul, müze, askeri bölgelerde ve özel mülklerde kamera ile çekim yapmak sedd-i zerâî ilkesine dayanarak yasaklanabilir.

4.2.7. Sedd-i Zerâi

Sözlükte vasıtaların engellenmesi anlamına gelir. Terim olarak Sedd-i Zerâi, **kötülüğe giden yolların kapatılmasıdır.**

Bazı fiiller aslında yasak olmadıkları hâlde kötülüğe götürdüğü için yasaklanır. Örneğin kenevir bitkisi uyuşturucu için de kullanıldığından bu bitkinin ve tohumlarının üretimi kontrol altına alınabilir. Yine, balık avlamak aslında helal bir eylemdir. Fakat balık neslinin tükenmesine sebep oluyorsa bazı mevsimlerde balık avı yasaklanabilir.

Sedd-i zerâî ilkesine dayanarak doğal hayatı korumak için av sezonu dışında av yasağı konabilir.

27 Bakara suresi, 233. ayet.
28 Ahmed b. Hanbel, C 1, s. 379.

BİLGİ KUTUSU

﴿... اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًاۜ ...﴾

"... **Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim ...**"

(Mâide suresi, 3. ayet)

4.2.8. İstishâb

İstishâb, bir zamanda **mevcut olan durumun değiştiğine dair delil bulunmadıkça hâlen varlığını koruduğuna hükmetmektir.** İstihâb delili, Maliki mezhebi tarafından sıkça kullanılır.

Bir kişinin suçu ispat edilinceye kadar suçsuz olduğunun kabulü, kazanılmış haklarının korunması ve kesin olan bir şeyin şüphe ile ortadan kalkmayacağına hükmetmek, bu yöntem ile olmaktadır. Örneğin kendisinden uzun süre haber alınamayan ve ölüp ölmediğine dair bilgi de bulunmayan kişinin kaybolmadan önce edindiği haklar korunur ve malı mirasçılarına dağıtılmaz. Uzun zamandan beri bir malı elinde bulunduran kimse, başka birisi çıkıp kendisine ait olduğunu ispat etmedikçe bu malın sahibi sayılır.

TARTIŞALIM

Teneffüs bittiğinde sınıfa dönen bir öğrencinin çantasında parasını göremeyince teneffüse çıkmayıp tek başına sınıfta oturan bir arkadaşına "hırsız" demesini doğru buluyor musunuz? İstishâb delili bakımından tartışınız.

4.2.9. Şer'u Men Kablena

Sözlükte "bizden öncekilerin şeriatı/şeriatları" anlamına gelen şer'u men kablena tabiri, Hz. Muhammed'den (s.a.v.) önceki peygamberlere gönderilen dinî hükümler anlamındadır.

Kur'an'da diğer kavimler hakkında ortaya konulan hükümlerden nesih edilenler bağlayıcı değildir. Yürürlükte olduğuna dair delil bulunan hükümler ise bağlayıcıdır. Örneğin Bakara suresi 183. ayetinde **"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı."** şeklinde ifade edilen oruç ibadeti yürürlüktedir ve bağlayıcı bir hükümdür.[29]

BİLİYOR MUSUNUZ

İstishâbla ilgili bazı prensipler vardır ve bunlar istishâbın çeşitleridir. Söz konusu prensipler şunlardır:

- **Beraet-i zimmet asıldır:** Sanık, suçlu olduğu ispat edilene kadar suçsuzdur.
- **Eşyada aslolan mübahlıktır:** Haram olduğuna dair kesin bir delil bulunmayan her şey, nimet olması yönüyle mübahtır.
- **Şek ile yakîn zâil olmaz:** Bir şeyin var olduğu kesin olarak biliniyorsa onun varlığının şimdi de devam ettiğine hükmedilir ve şüphe sebebiyle yokluğuna hükmedilemez.

29 İbrahim Kâfi Dönmez, "Şer'u Men Kablenâ", TDV İslam Ansiklopedisi, C 39. s. 15-16.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Ehliyet ne demektir? Tanımlayarak çeşitlerini yazınız.

2. Terim olarak sünnet ne anlama gelmektedir? Çeşitlerini örnek vererek açıklayınız.

3. Azimet ve ruhsat kavramlarını örnek vererek açıklayınız.

4. İcma nedir? Tanımlayınız ve çeşitlerini yazınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisinin meydana gelmesi, insanın iradesi dışında olan ehliyet arızalarından biri değildir?

A) Akıl hastalığı B) Bayılma C) Unutma D) Cehalet E) Bunama

2. Aşağıdaki fıkhi hüküm kaynaklarından hangisi yardımcı kaynak yani fer'i delil değildir?

A) İstihsan B) İstishâb C) Sünnet D) Örf E) Mesâlih-i mürsele

3. Aşağıdakilerden hangisi teklifî hükümlerden biri değildir?

A) Kıyas B) Mendub C) Mekruh D) Farz E) Müstehap

4. Aşağıdakilerden hangisinin hükmü diğerlerinden farklıdır?

A) Kurban B) Teravih namazı C) Vitir namazı
D) Bayram namazı E) Namazda Fatiha suresini okumak

5. Aşağıdakilerden hangisi kıyasın unsurlarından değildir?

A) Hüccet B) Asıl C) İllet D) Aslın hükmü E) Fer

C. Aşağıda verilen bilgilerden doğru olanı "D", yanlış olanı ise "Y" ile işaretleyiniz.

Doğru mu? Yanlış mı?		Eda ehliyeti kişi hayatta ve hür olduğu sürece devam eder.
		Dinin emir ve yasaklarından sorumlu olan kişiye mükellef denir.
		Ezan okunması ve cemaatle namaz kılınması müekket sünnettir.
		Delilinin varlığında ve ifade ettiği manada kesinlik bulunan hükümlere vacip denir.
		Vaktinde yerine getirilmeyen farzların vakit çıktıktan sonra yapılmasına kaza denir.

D. Aşağıdaki boşlukları verilen uygun kelimelerle doldurunuz.

(Takriri, Sedd-i Zerâi, eda, kıyas, istishâb, istihsan)

1. Bir farzı belirlenen vakit içerisinde yerine getirmeye .... denir.

2. Başkasının yaptığı ve Peygamberimizin de haberdar olduğunda onayladığı davranışlara .... sünnet adı verilir.

3. .... müçtehidin özel bir delile veya sebebe dayanarak genel kuraldan ayrılıp daha özel bir hükmü tercih etmesidir.

4. .... bir zamanda mevcut olan durumun, değiştiğine dair delil bulunmadıkça hâlen varlığını koruduğuna hükmetmektir.

E. Aşağıdaki teklifî hükümlerin tanımları karışık olarak verilmiştir. Hükümler ile tanımları eşleştiriniz.

1. Farz	(...) Şârinin mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiiller.
2. Vacip	(...) Şârinin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı bir şekilde istediği fiiller.
3. Sünnet	(...) Şârinin yapılmasını hoş karşılamadığı fiiller.
4. Müstehap	(...) Şârinin yapılmasını kesin ve bağlayıcı bir tarzda istediği fiiller.
5. Mübah	(...) Yapıldığında sevabı olan terkedildiğinde ise günahı olmayan fiiller.
6. Haram	(...) İbadeti bozan fiiller.
7. Mekruh	(...) Farz kadar kesin olmasa da şârinin yapılmasını istediği fiiller.
8. Müfsit	(...) Peygamberimizin yapıp ümmetine de yapmalarını tavsiye ettiği fiiller.